

RAFAŁ PIEKARSKI

OPIS DZIEŁA

Pomiędzy sztuką a historią.

DZIEJE WYDZIAŁU GRAFIKI

AKADEMII SZTUK PIĘKNYCH W WARSZAWIE

UJĘTE W FORMIE INFOGRAFIKI

Praca doktorska wykonana pod kierunkiem
prof. Lecha Majewskiego

Jeden obraz jest wart tysiąca słów. Infografiki zawsze były dla mnie najbardziej atrakcyjną alternatywą dla tradycyjnej komunikacji słownej. Wszak dobrze zaprojektowane infografiki dodają odbiorcy nadludzkiej mocy widzenia na wskroś. Pozwalają nam przejrzeć duże ilości danych niczym superbater. Poprawnie przygotowane infografiki czynią nas mądrzejszymi, a zatem lepszymi ludźmi.

Wychodzę z założenia, że Wydział Grafiki zasługuje na poważną graficzną opowieść o swoich dziejach. Jego historia, co widać było już na etapie kwerendy, jest o wiele ciekawsza niż powszechnie się uznaje. Odezwała się tu u mnie chęć odkłamywania pewnych przekonań. W niektórych okresach Grafika była spychana i umniejszana, ale cały czas trwała w świadomym duchu emancypacyjnym. To właśnie ta walka o równorzędność z innymi kierunkami jest najciekawsza w opisywaniu całego zagadnienia. Moje dzieło będzie służyło podkreślanu równości dyscypliny oraz umocnieniu więzi wspólnoty Akademii poprzez wyrwanie dydaktyków i studentów z historycznej próżni braku przystępnej narracji.

Wiele razy w pracowni prof. Lecha Majewskiego słyszałem, że grafik zajmuje się głównie rozwiązywaniem problemów. Co w tym przypadku jest problemem? Wiedza, którą warto by posiąść, jest niedostępna z powodu braku zwięzłej i atrakcyjnej dla każdego monografii na temat Akademii. Ale nawet jeśliby takowa zwięzła monografia powstała, to i tak prawidłowo skonstruowana infografika będzie lepszym narzędziem do szybkiego poznania dziejów uczelni. To co robię jako infografik, jest zatem próbą zaoszczędzenia zainteresowanym wysiłku. To moja misja. Jej efektem jest usystematyzowana, przejrzysta i perswazyjna infografika. Zobrazowanie trwania kierunku Grafika (w relacji do innych wydziałów i historii) ujęte w atrakcyjnej wizualnie formie. W tym konkretnym przypadku wyzwaniem było przedstawienie złożonych przemian historycznych w możliwie prosty, ale i wyczerpujący sposób. Dopiero po zestawieniu

wszystkich informacji i danych na osi czasu, skorelowaniu ich i nadaniu im odpowiedniej wagi zagadnienie nabiera łatwo zrozumiałej formy.

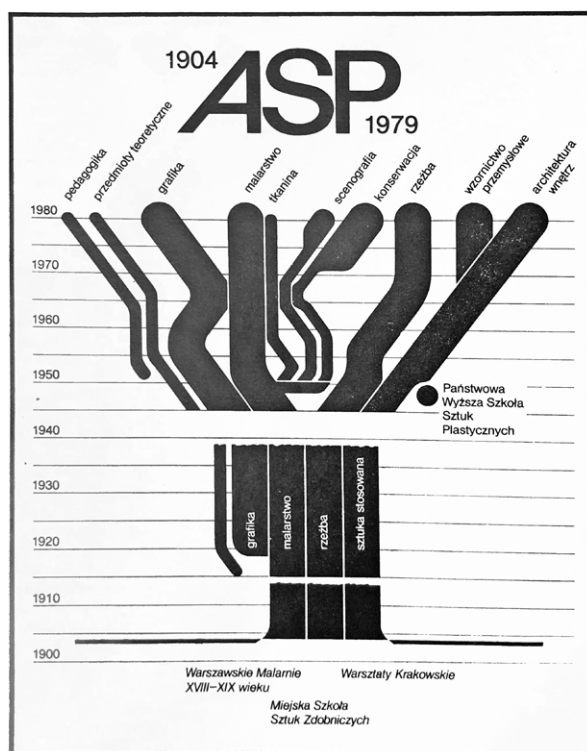
Poniżej widać jedną z inspiracji do wykonania infografiki o dziejach uczelni. Jest to stworzony w 1979 r. przez Romana Duszka (wówczas docenta na Wydziale Wzornictwa Przemysłowego) *Obraz rozwoju programu i struktury Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie*. Grafika ta ma formę drzewa, którego korzeniami są początki uczelni. Nie jest to dzieło kompletne i do końca przemyślane. Zwraca tutaj jednak uwagę intuicja artysty w obrazowaniu problemu. To, że powstała taka praca, oznacza, iż już wtedy istniała potrzeba realizacji podobnej do mojej. Nie mogła jednak ona zostać wcielona w życie ze względu na dużą ilość danych, które należało skorelować, a co można było wykonać najefektywniej za pomocą środków cyfrowych. W przypadku mojej pracy danych liczbowych było bardzo mało (aczkolwiek to one stanowią szkielet dzieła – grubość linii na diagramie to odzwierciedlenie zmiany ilości studentów poszczególnych wydziałów w czasie). Materiał, jaką głównie operowałem, były fakty historyczne podane w formie opisów. Fakty te zestawiałem w ciągi, tak by zrozumieć procesy, którym poddana była uczelnia.

Przed przystąpieniem do prac nad historią Wydziału Grafiki, realizowałem bardzo podobny projekt. Mowa tu o edukacyjnej *Panoramie Historii Kutna*. Powstała w dwóch formach. Pierwsza (podstawowa) to gigantyczna infografika (27 m x 3,5 m), która znajduje się na centralnym placu w Kutnie, w specjalnym budynku wystawienniczym. Druga to infografika (o wymiarach 2 m x 0,8 m), która była dystrybuowana w kutnowskich szkołach (do sal historycznych). Panorama stała się wizytówką miasta oraz narzędziem do rozwoju świadomości lokalnej mieszkańców, a w szczególności dzieci i młodzieży.

Było to równie skomplikowane zadanie, co moja praca doktorska: dyskusje, scenariusz, wybór postaci, pierwsze szkice, praca edytorska, praca historyczna, praca kompozycyjna, problemy technologiczne, zachowanie proporcji (płci, wieku, politycznych świa-

topografów), ostateczna egzekucja graficzna, druk i umieszczenie grafiki zarówno na ścianach, jak i szybach (szyby stały się dodatkowym nośnikiem informacji – znajdują się na nich opisy i wykresy pokazujące rozwój oraz zmianę struktury narodowościowej miasta na przestrzeni wieków). Infografika ta jest w pewnym sensie rekonstrukcją. Podobnie postępuję z historią Wydziału Grafiki. Rekonstruję, ale nie osoby czy

w jednym momencie. Odbiorca, przemieszczając się w swoim własnym tempie wzdłuż infografiki, cofając się i przybliżając, poznaje dzieje Akademii. W ciągu kilku minut jest w stanie zrozumieć problemy, których rozpracowanie zajęłoby wiele godzin tradycyjnej lektury. Ponadto moja infografika sporo pokazuje nie tylko przy pierwszym kontakcie, ale ma także wiele do zaoferowania przy dłuższych studiach.

budynki, lecz procesy. Taka infografika, umieszczona w centralnym miejscu miasta, staje się spotkaniem z przeszłością Kutna. Wyrwanie z niebytu historycznego było zadaniem tej realizacji. Cel panoramy oraz pracy doktorskiej jest w gruncie rzeczy ten sam: zwiększenie świadomości historycznej danej wspólnoty poprzez opisanie rzeczywistości historycznej za pomocą środków plastycznych.

Moja praca doktorska ma dwie formy. Pierwsza, zwana przeze mnie podstawową, to olbrzymia infografika o wymiarach 6,4 m x 2,3 m. Dopiero po jej ukończeniu mogłem przekonwertować ją na drugą formę – kilkunastostronicową broszurę o wymiarach 25,5 cm x 43 cm. Przy tworzeniu tej infografiki nie byłem ograniczony formatem jak w mojej codziennej, wydawniczej pracy. Skomplikowany i rozległy problem, jakim jest historia ASP, wymagał dużej przestrzeni do narracji. Ujęcie całego zagadnienia na tak dużym wydruku pozwala na uchwycenie przemian

W formule broszury dzielę całą infografikę na fragmenty i staram się dokonywać tego w taki sposób, aby stracić jak najmniej względem olbrzymiego, jednocześnie wydruku. Najlepszym narzędziem do tego wydaje się być falcowanie i bigowanie stron.

Projektowanie informacji jest obszarem komunikacyjnym, a grafika i projektowanie graficzne środkiem do osiągnięcia celu komunikacyjnego. Harmonijne ich połączenie to sukces dla artysty infografika. Posiadając kompetencje komunikacyjne oraz projektowe, mogę zarządzać przedstawieniem informacji. W rezultacie moje dzieło ma szansę stać się dowodem na możliwość rozbicia hermetyczności zagadnień historycznych poprzez środki graficzne.

Tworzenie infografik to praca na skrzyżowaniu obrazu, słowa i liczby ze sztuką. Podstawowymi narzędziami, obok zarządzania danymi i analizą, są: tekst, typografia, linia, płaszczyzna, figury geometryczne, układ i kolor. Każda kategoria i zagadnienie w mojej

infografice ma przyporządkowany odpowiedni kolor lub (i) figurę geometryczną. Wydział Grafiki przedstawiam za pomocą koloru niebieskiego, Malarstwa – za pomocą pomarańczowego. Pozostałe wydziały są w odcieniach brązu. Zagadnienie interakcji uczelni z państwem jest potraktowane czerwienią. Kolorem czarnym posługuję się przy informacjach o szkole jako całości. Szkieletem infografiki jest diagram przepływu, a poszczególne fakty wiążę za pomocą strzałek zestawiających całe procesy w łatwe do uchwycenia ciągi. Infografika w wersji podstawowej jest przedzielona pośrodku linią czasu. W wersji broszurowej linia czasu znajduje się na samym dole strony. Do roku 1900 linia czasu jest zagęszczona ze względu na jej nieproporcjonalnie dużą rozpiętość w czasie względem istotnych dla zagadnienia wydarzeń historycznych. W wersji podstawowej kierunki inne niż Malarstwo i Grafika znajdują się poniżej linii czasu. W wersji broszurowej są pokazane tylko na grafikach pomocniczych.

Na niebieskiej okładce broszury, w logo uczelni wkomponowałem zdjęcia najważniejszych dla całego zagadnienia postaci. Warto dodać, że portrety na infografice to nie tylko zwykły materiał ilustracyjny. To wskazanie punktów ciężkości. Ich wzajemne proporcje wobec siebie wskazują wagę poszczególnych osób dla historii uczelni.

W mojej pracy staram się ograniczać środki do tych najbardziej niezbędnych. Dotyczy to zarówno strony tekstowej infografiki, jak i wizualnej. Dlatego infografikę starałem się komponować tak, abym nie musiał użyć legendy do jej wyjaśniania. Dzięki temu odbiorca intuicyjnie i w sposób nieskrępowany porusza się w materii zagadnienia. Nie musi uczyć się czytania mojego dzieła. Może zacząć badać infografikę od dowolnego miejsca. Oddalając się i przybliżając, płynnie przechodzi od ogółu do bardziej szczegółowych zagadnień.

W wersji podstawowej infografiki, w górnej jej części, znajdują się kierunki w sztuce. Ich rozkład w czasie opisany jest za pomocą linii. Style czysto graficzne oddaję kolorem przyporządkowanym Wydziałowi Grafiki. Na samym dole znajdują się ujęte w podobny sposób wydarzenia i procesy historyczne. Kierunki artystyczne zmierzają ku górze, co symbolizuje rozwój sztuki. Wydarzenia historyczne biegną ku dołowi, co może przywołać na myśl upadek historii. Całość jest zatem zamknięta w kleszczach historii

i sztuki. Opisywana zmiana emancypacyjna Wydziału Grafiki następuje między rozwojem a upadkiem. No i przede wszystkim przez pewien okres – w opozycji do Wydziału Malarstwa (a właściwie do uzurpatorstwa kapistów z ich krańcowo malarskim poglądem, że grafika jest jedynie pochodną ich dyscypliny).

Do złożenia całości wykorzystałem font Gaultier Mateusza Machalskiego. Font ten świetnie sprawdził się tutaj dzięki temu, że jest to bezszeryfowa antykwą, ale z rozszerzeniami kojarzonymi do tej pory z krojami szeryfowymi. Jest zarówno nowoczesny, jak i tradycyjny. W realizacji tego typu (historia opowiedziana za pomocą nowoczesnych środków) wydawał mi się najlepszym wyborem.

Powinienem teraz wprowadzić kilka uwag terminologicznych. Często słyszymy pojęcia: infografika, wizualizacja, wykres, diagram. Posługujemy się nimi intuicyjnie i nierzadko właściwie, ale warto podkreślić, że nie są to synonimy. Zatem: wykres to graficzna forma przedstawienia zjawiska oparta o dane. Diagram z kolei jest uproszczoną reprezentacją graficzną danych lub zjawisk. Wizualizacja to wszelkiego rodzaju obrazowanie informacji zaprojektowane w celu umożliwienia komunikacji czy odkrywania. Wizualizacja danych i informacji to projektowanie i tworzenie zrozumiałych graficznie reprezentacji danych. Jest to jednocześnie proces transformacji danych do obrazu oraz rezultat takiego procesu. Infografika natomiast to wieloczęściowa reprezentacja informacji, której celem jest przekazanie komunikatu. Infografika oznacza bardziej kompleksową formę niż wizualizacja danych. Kieruje ona do odbiorcy jeden lub wiele komunikatów nawzajem się uzupełniających. Wykorzystuje pojedynczą lub wiele wizualizacji danych. Może zawierać zredagowany tekst, diagramy, wykresy, ikony, mapy, ilustracje, fotografie itd.

Pozostańmy przez chwilę przy diagramach. Jak już wcześniej wspomniałem, trzon swojej pracy oparłem o tzw. diagram przepływu (a dokładniej o jego wariację w postaci diagramu Sankeya). Jest to diagram reprezentujący dynamiczne relacje w systemie (w tym wypadku systemem jest nauczanie sztuki w Warszawie). Diagram taki wizualnie przedstawia powiązane ze sobą informacje, zdarzenia, etapy, procesy, funkcje itp. W diagramie Sankeya szerokość strzałek jest proporcjonalna do wartości przepły-

wu przedstawionego obiektu (w mojej infografice ta wartość to liczba studentów). Ten rodzaj diagramu jest jedną z najbardziej przekonujących wizualizacji. Jest funkcjonalny, ponieważ pozwala widzieć zmiany w czasie. Jest piękny w sensie bycia atrakcyjną, estetyczną dla odbiorcy figurą. Jest wnikliwy, gdyż ujawnia nam prawdę, którą inaczej trudno byłoby nam dostrzec. Jest wzbogacający poznanie, ponieważ jeśli uchwycimy przedstawione w nim dowody, rozszerzy nasze horyzonty myślenia.

W mojej wizualizacji używam również diagramu Gantta (obrazowanie trwania zjawiska w czasie za pomocą prostokąta rozciągniętego na linii czasu). Posługuję się tutaj także diagramem Venna (ilustrowanie zależności między zbiorami poprzez nakładanie na siebie figur geometrycznych, linii i płaszczyzn).

Projektowanie informacji jest projektowaniem wyjaśniania. Jak zatem powstają infografiki? Zaczynamy od nieustrukturyzowanych informacji (faktów). Te zamieniamy w dane. Dane strukturyzujemy w informacje. Z informacji rodzi się wiedza. Ta z kolei w mózgu odbiorcy zamienia się w mądrość. Tak więc informacja to dane zawarte w komunikacie, a zinterpretowane przez odbiorcę stają się elementem jego wiedzy. A czym właściwie są dane? Dane to abstrakcja rzeczywistości, a ich wizualizowanie to abstrahowanie z abstrakcji. Abstrakcja oznacza tworzenie ogólnych pojęć i upraszczanie problemu. Polega na odrzucaniu niepożądanych cech obiektów (najczęściej tych, które nie mają większego wpływu na całość zagadnienia) w celu podkreślenia cech poświadczanych.

Tworzenie infografik wymaga nie tylko kompetencji graficznych, ale również poszukiwawczych i analitycznych. Historię Wydziału poznawałem poprzez pracę z literaturą oraz ze źródłami zgodnie z prawidłami warsztatu historyka. Dzięki wykształceniu historycznemu oraz wieloletniej pracy jako infografik (od 2003 roku) posiadam łatwość poruszania się w materii zagadnienia. Realizacja ta jest zatem połączeniem warsztatu historyka i dziennikarza wizualnego z warsztatem artysty. Najciekawsze dzieła rodzą się zawsze w miejscu styku różnych dyscyplin. Interdyscyplinarność w tym wypadku była wymogiem powstania edukującego, budującego

i pozytywnego projektu. Multikompetencje, jakie posiadam (łączenie naukowych koncepcji i procedur z działalnością artystyczną i projektową), przemawiają za tym, aby umieścić dzieło w praktyce *art&science*. Zasada, jaka przyświecała mi w trakcie pracy, może zostać streszczona w łacińskiej sentencji, kojarzonej obecnie głównie z *art&science*: *In scientia veritas, in arte honestas* (Prawda w nauce, uczciwość w sztuce).

Mechanizm interpretacji obrazu u człowieka ewoluował miliony lat. Jest jednym ze środków do przetrwania gatunku. Ludzki mózg potrafi błyskawicznie interpretować rzeczywistość. Mamy umysł, które trudno opanować (szybko oznacza też chaotycznie), ale które kryją w sobie olbrzymi potencjał poznawczy. Celem wizualizacji danych jest właśnie oświecanie poprzez obrazowanie, z wykorzystaniem zaimplementowanych przez ewolucję zdolności ludzkiego układu wzrokowego do postrzegania. Dobra graficzna reprezentacja informacji, pozwala, by komunikaty przesyłane do mózgu za pomocą wzroku zwiększały zrozumienie. Informacja (uzupełnianie braku wiedzy w procesie komunikacji) nie jest informacją, jeśli nie pobudza umysłu. Prawdopodobnie wykonana infografika to taka, która przedstawia poprawnie informacje w chaotycznie działającym umyśle odbiorcy. Piękno natomiast tkwi w tych infografikach, które przybliżają odbiorcy nieznane zagadnienia w sposób pozwalający mu łatwo przyswoić prawdę.

Ludzie są istotami, które mają szczególną tendencję do organizowania materii, idei i zjawisk w obiekty i wzory. Lubimy panować nad rzeczywistością. Szukamy możliwości okiełznania jej i zamknięcia w modelach. W przypadku tworzenia infografiki nierealne jest udawanie, że potrafimy stworzyć idealny model. Ale z pewnością możemy starać się wymyślić wystarczająco poprawny. Każdy model jest uproszczeniem. Delikatna jest granica między nieprawdą a prawdą zniekształconą na potrzeby czytelności modelu. Infografik cały czas musi kontrolować w sobie chęć odrzucania bądź redukcji prawdy dla czytelności modelu. Ponadto prostota nie polega tylko na redukcji oczywistego lub niepotrzebnego i pozostawieniu tego, co znaczące. Polega ona również na wprowadzaniu tych elementów, które są niezbędne, aby modele były łatwiejsze w odbiorze. Zabójcze są więc w tym wypadku wszelkiego rodzaju zbyteczne ozdoby. Piękno infografiki kryje się

w przedstawianiu informacji w sposób, który pozwala odkrywać prawdę, nie zaś - w estetyzowaniu.

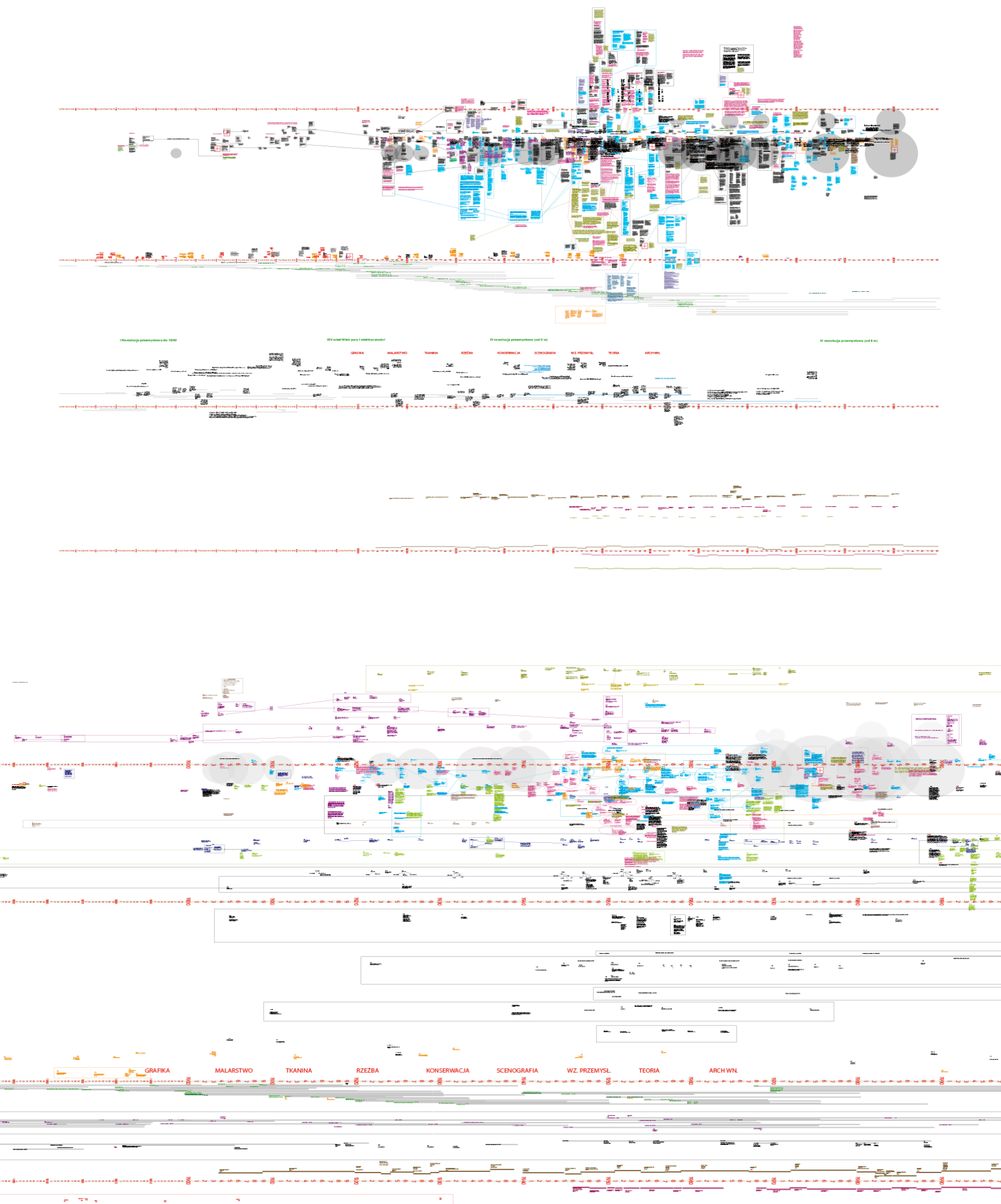
Moja praca jest odzwierciedleniem głównie tego, co znajduje się w monografiach. Luki w wiedzy starałem się wypełnić pracą na źródłach. Błędy popełniane przez autorów prac naukowych dotyczących Akademii (a takie na pewno można wypunktować - sam znalazłem ich wiele!) mogą rzecz jasna rzutować na jakość merytoryczną pracy. Wiele faktów udało mi się zrewidować lub uściślić, ale praca taka jak ta, po upublicznieniu, staje się projektem dyskusyjnym i w pewnym sensie otwartym. Po konfrontacji z osobami bezpośrednio zaangażowanymi w przedstawione wydarzenia i procesy przewiduję korektę modelu. Tak ważna materia, jak dzieje Wydziału Grafiki, wymaga szerokiej konsultacji ze wspólnotą Akademii. Chciałbym, aby praca ta jednoczyła oraz by była źródłem wiedzy możliwie rzetelnej i prawdziwej.

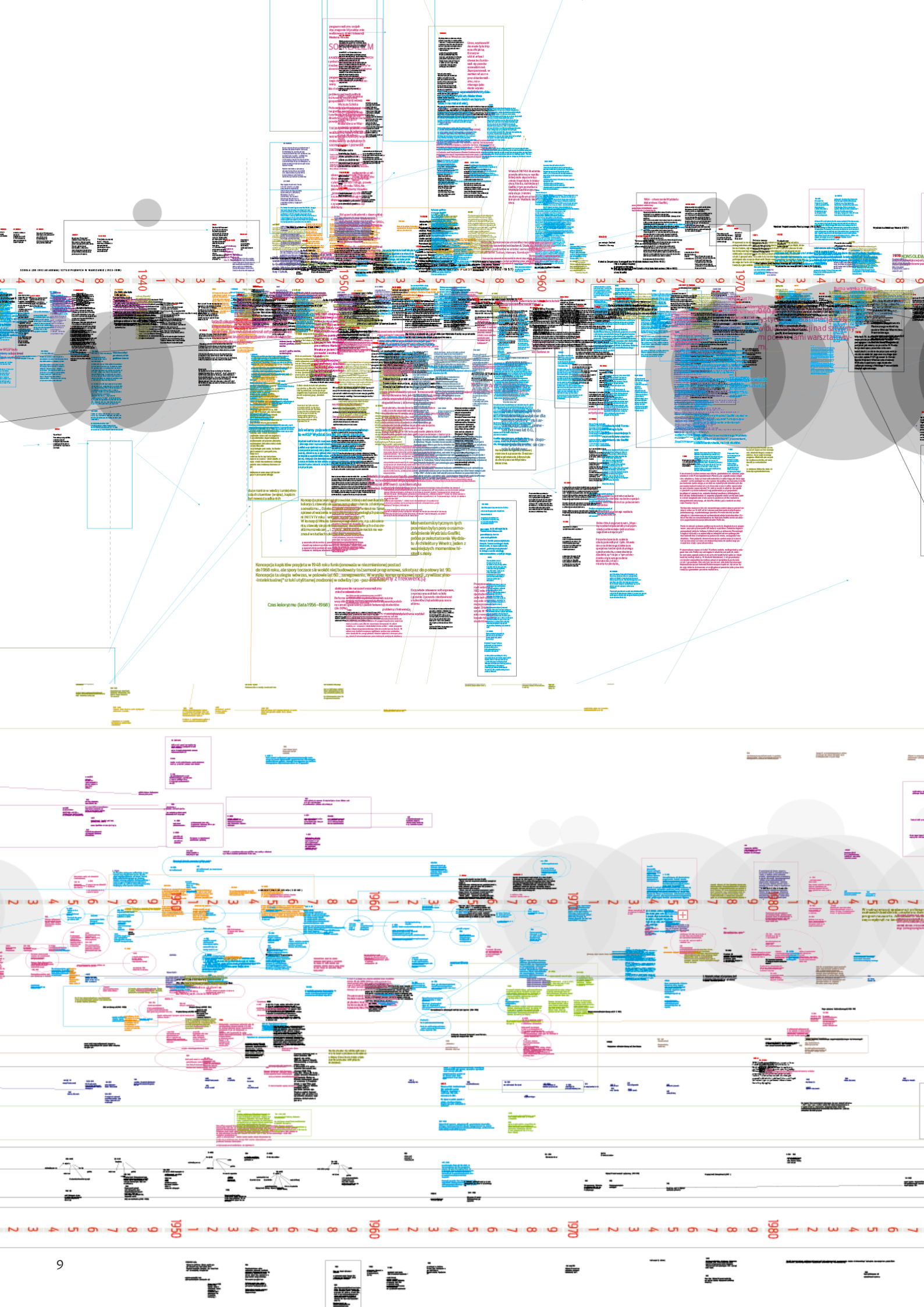
Zrealizowanie wyczerpującej narracji obrazem i skonfrontowanie jej z odbiorcami zaangażowanymi w historię Wydziału Grafiki jest dla mnie bardzo cenne. Jako twórca infografiki wydawniczej prawie nigdy nie mam kontaktu z docelowymi odbiorcami mojej informacji, a tylko z wyalienowanym gronem redakcyjnym. Po publikacji będę mógł bezpośrednio obserwować recepcję mojej opowieści. Liczę na dyskusje nią wywołane. Im bardziej żywy będzie ferment po publikacji dzieła, tym większą osiągnę satysfakcję jako twórca.

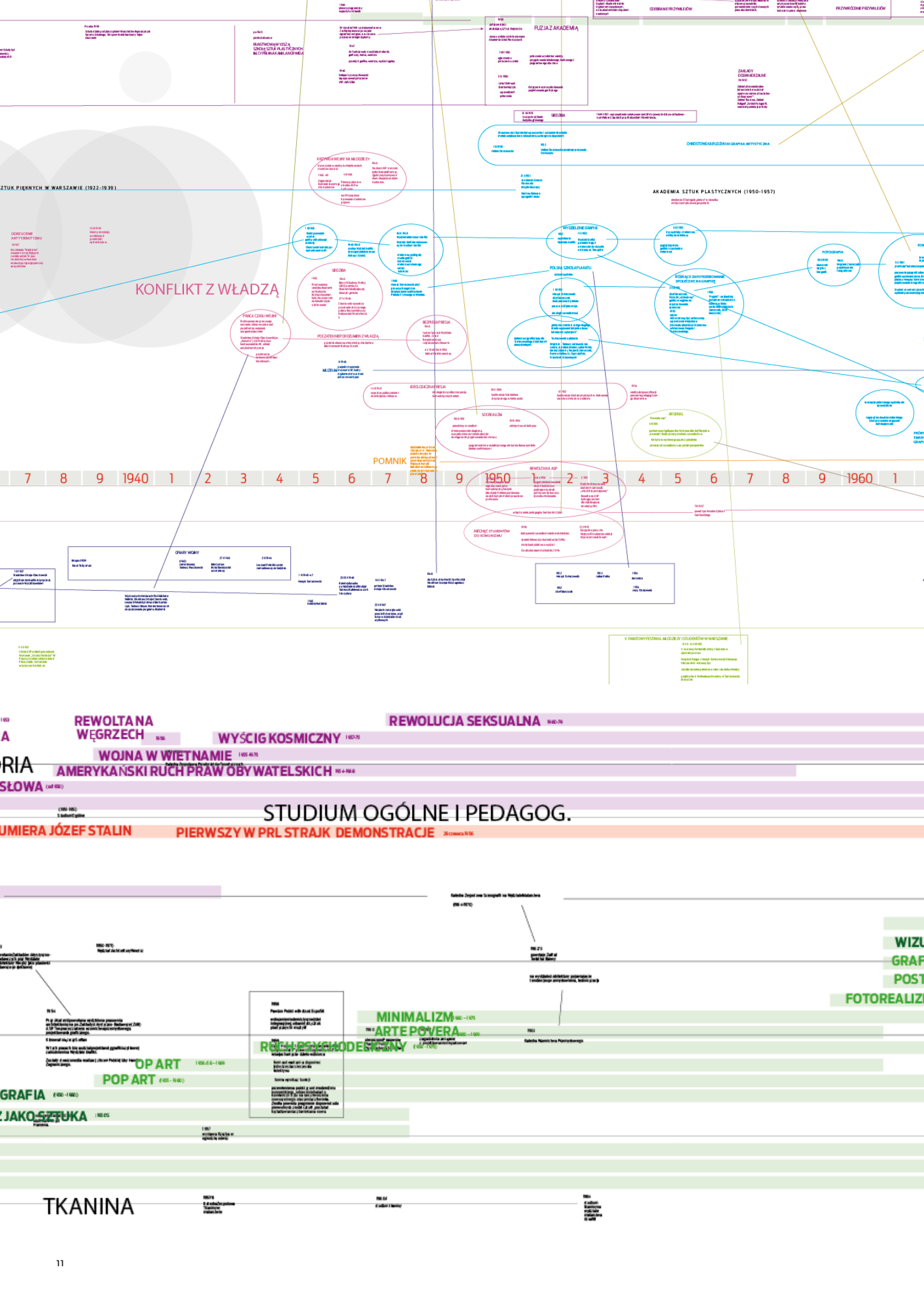
Ta infografika jest skierowana do ludzi żywo zainteresowanych historią uczelni, a nierzadko bezpośrednio zaangażowanych w przedstawione wydarzenia. Mam nadzieję, że publiczny odbiór dzieła będzie spajał wspólnotę Akademii. Chciałbym, aby projektowanie informacji było w tym wypadku akceleratorem zacieśniania więzi między tymi, dla których wspólnym mianownikiem jest Sztuka i Akademia. Nic tak nie jednoczy jak poczucie wspólnego (niekoniecznie narodowego czy biologicznego, ale i ideowego) pochodzenia.

WYBRANE ETAPY PRACY NAD INFOGRAFIKĄ

KONFLIKT Z WŁADZĄ

AKADEMIA SZTUK PLASTYCZNYCH (1950-1957)

POMNIK

1950

STUDYUM OGÓLNE I PEDAGOG.

MINIMALIZM

ARTE POVERA

ROCH PSYCHODESYGN

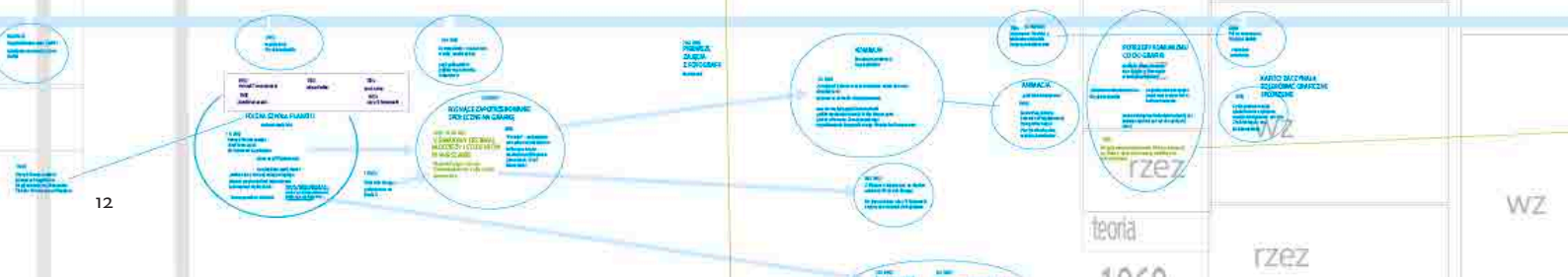
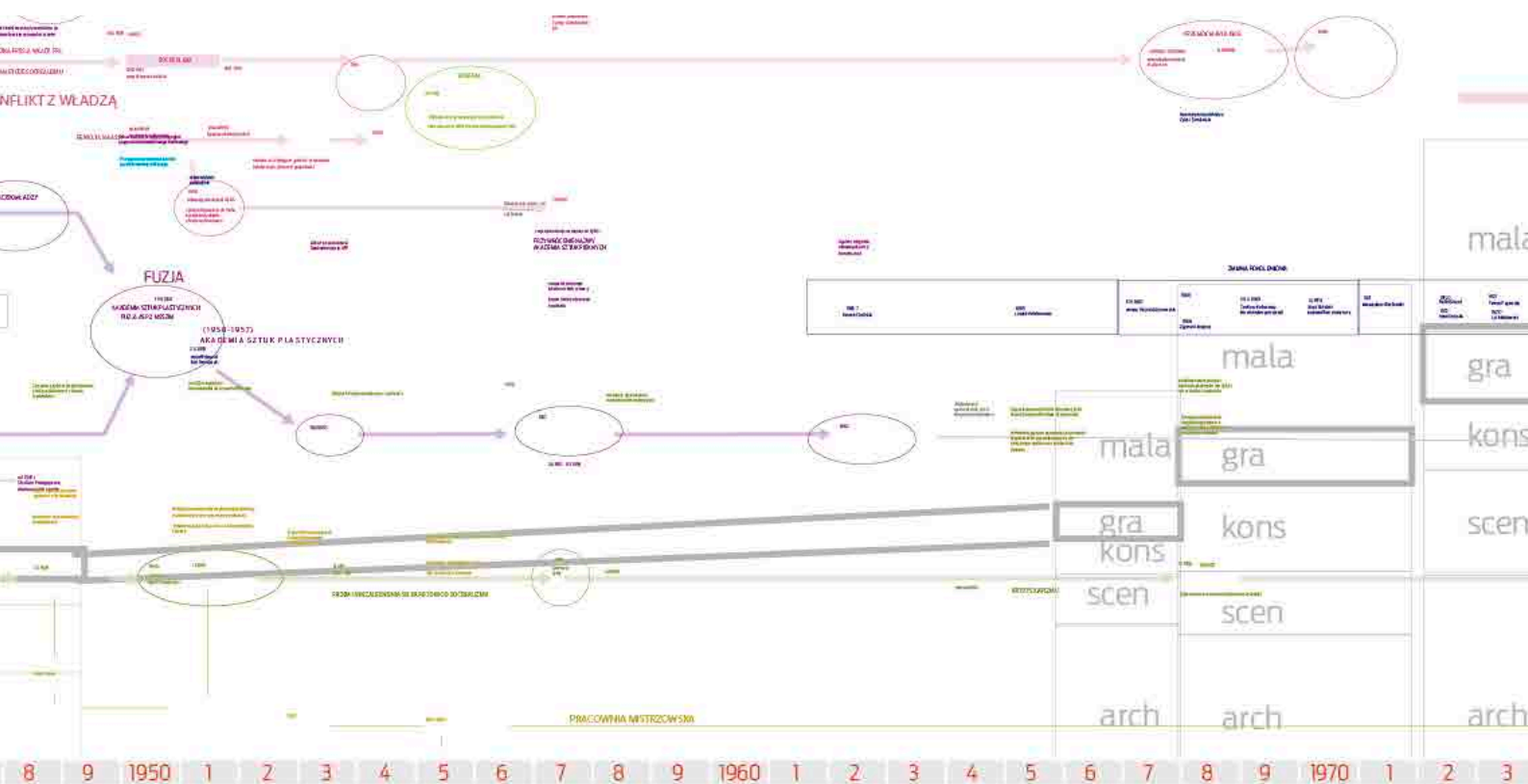
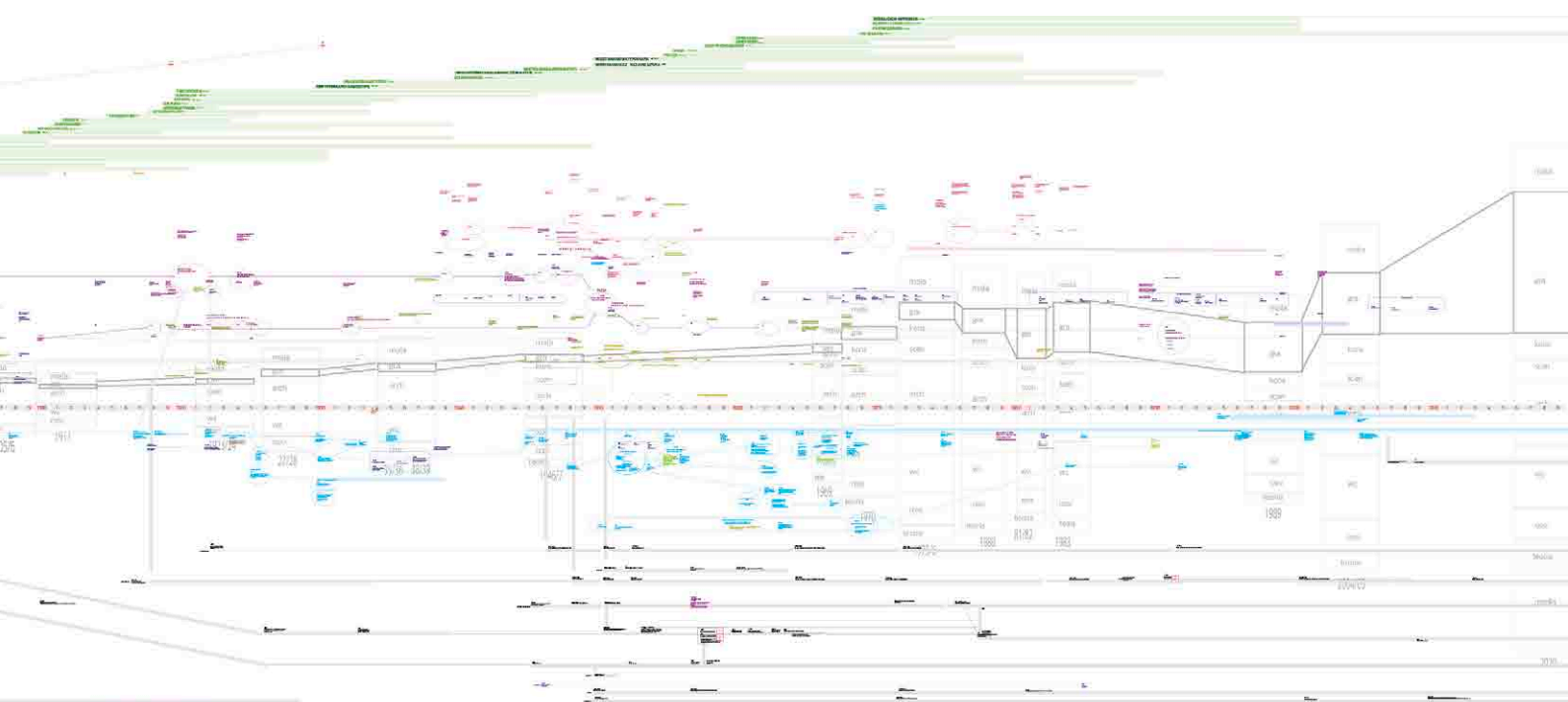
POP ART

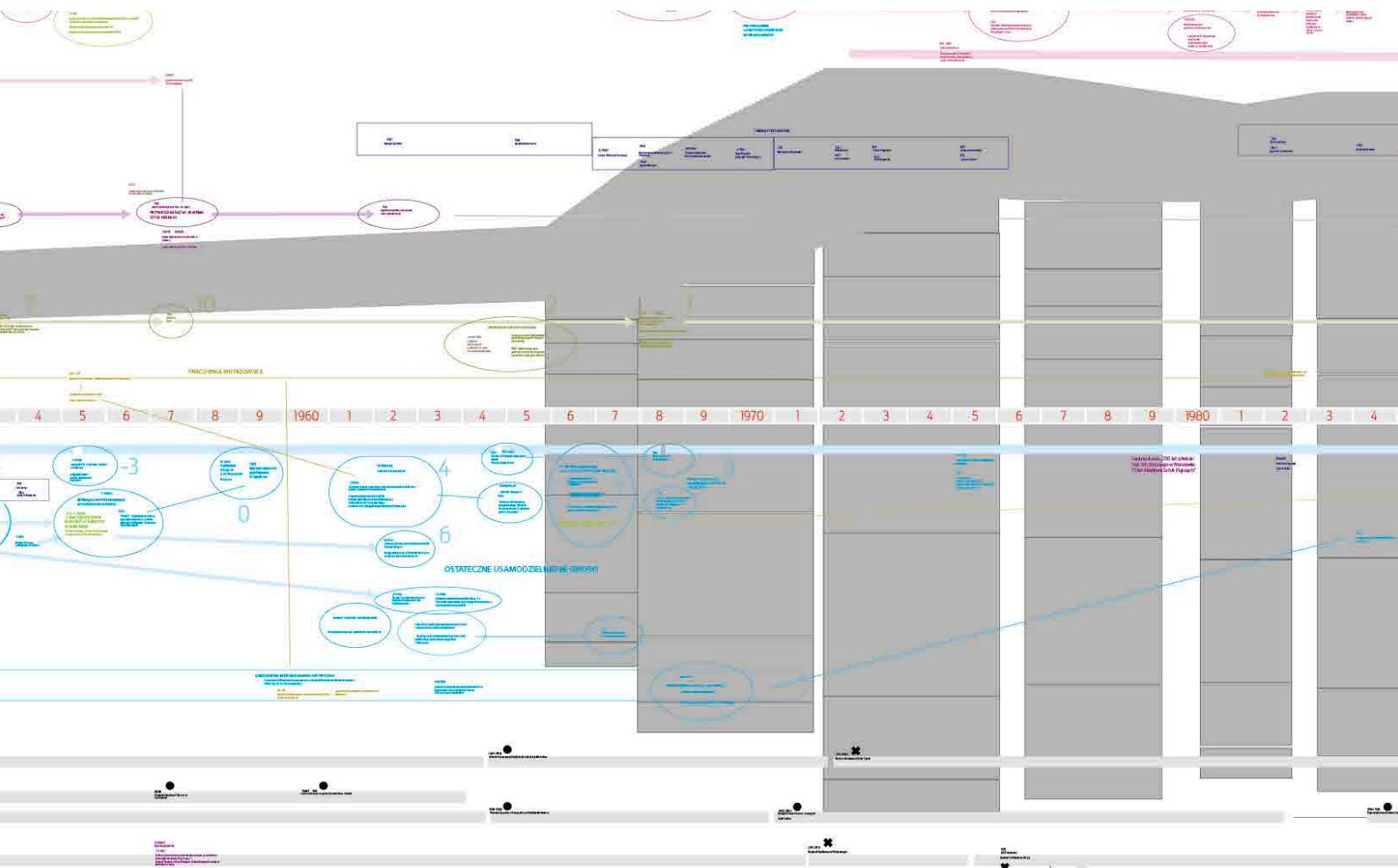
POP ART

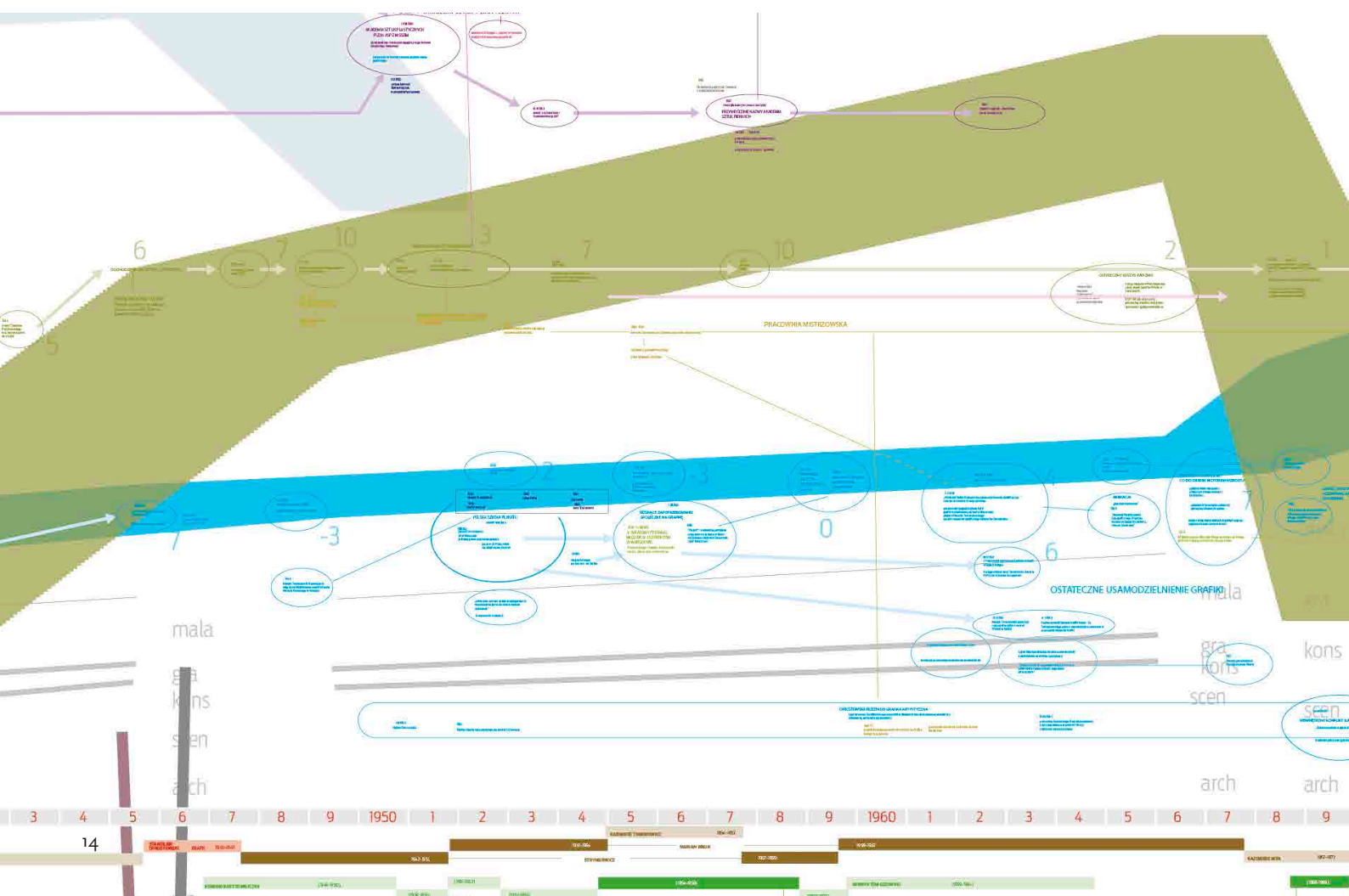
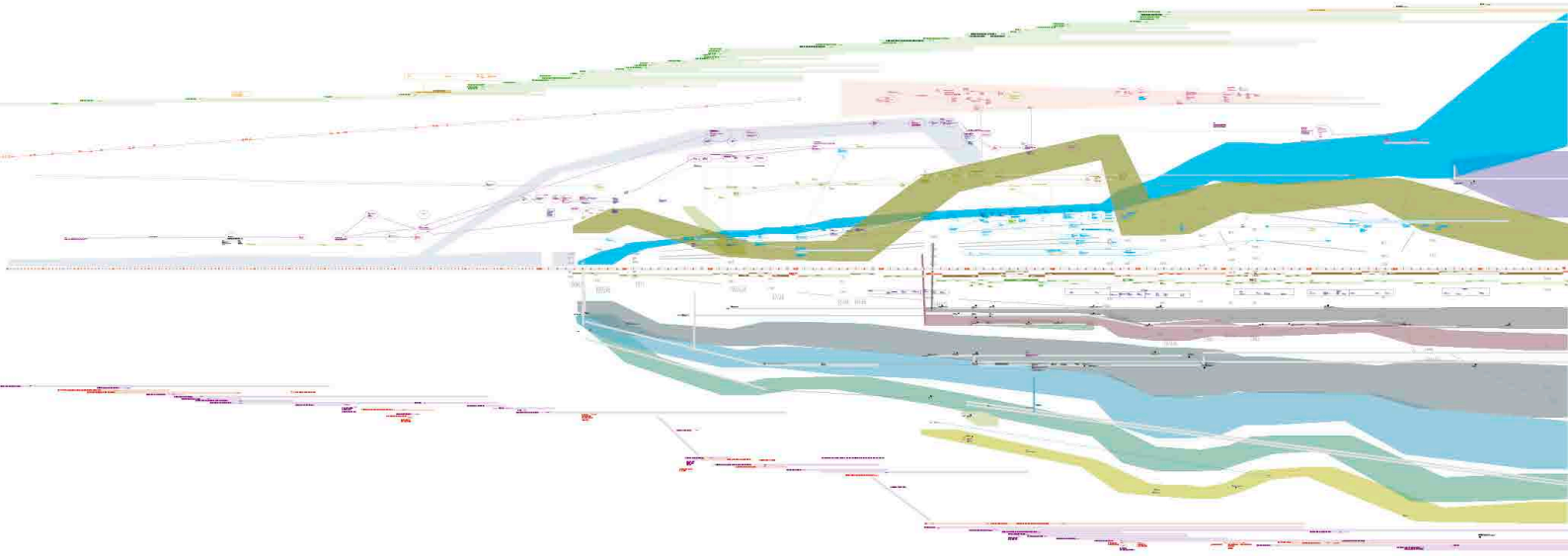
GRAFIA

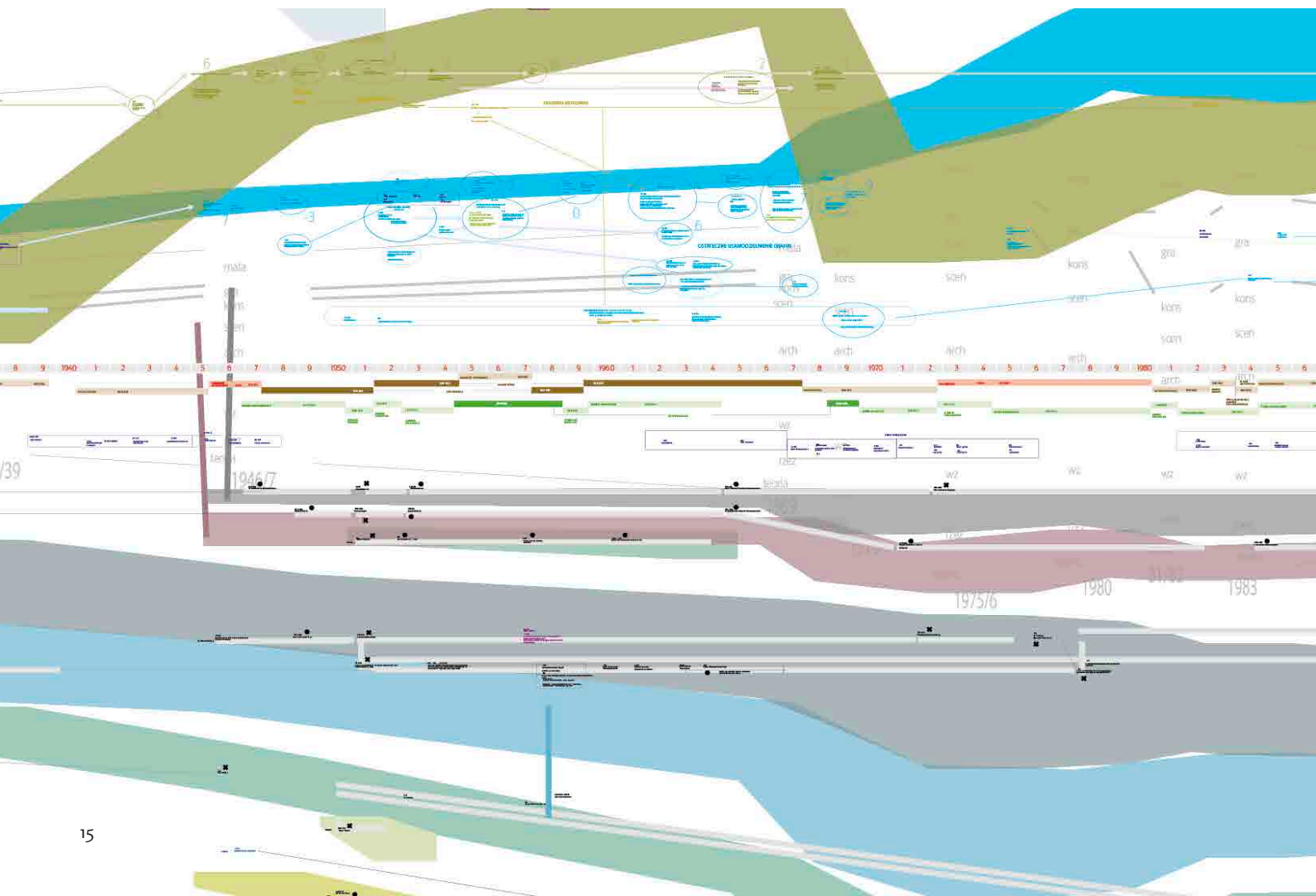
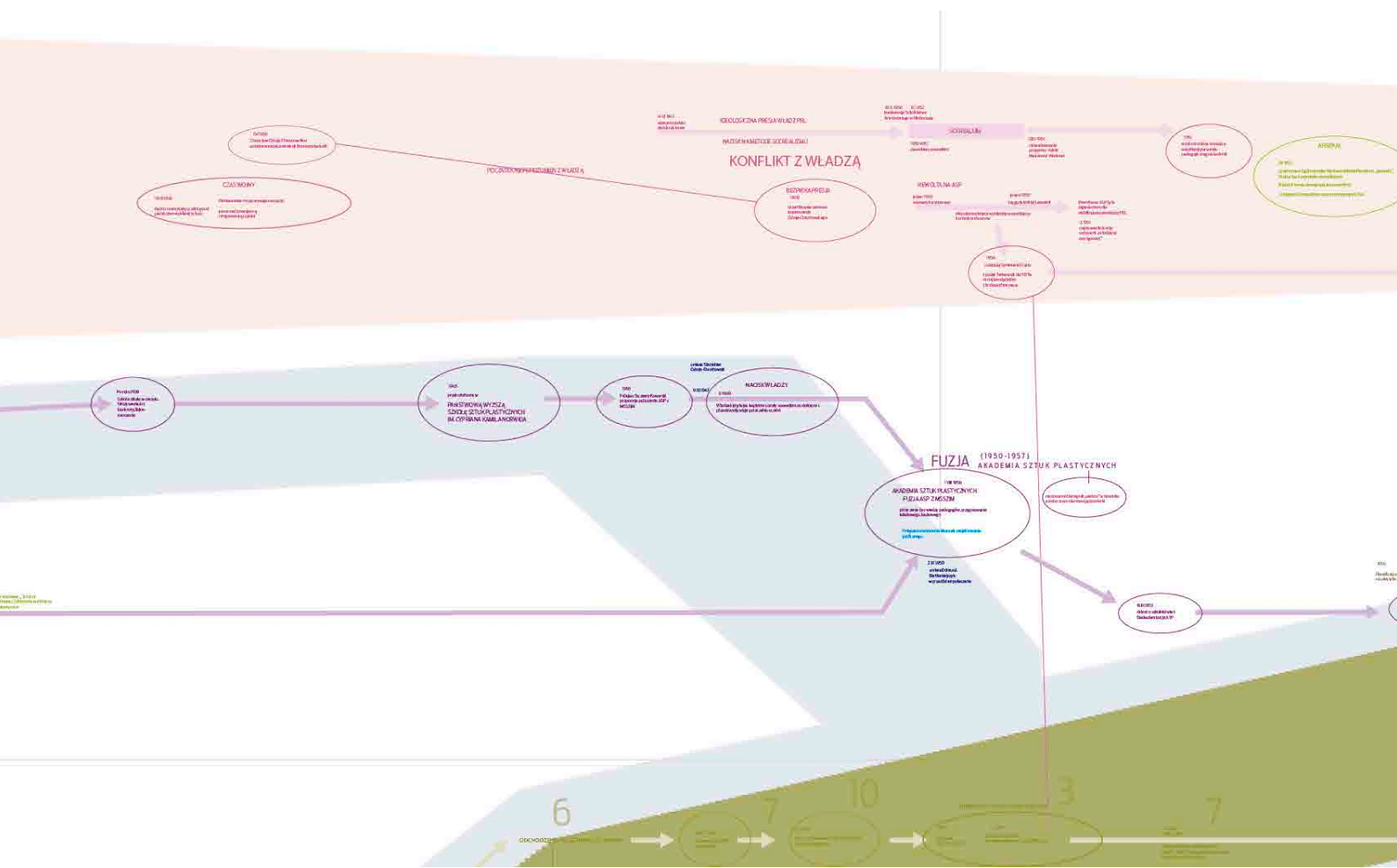
JAKO SZTUKA

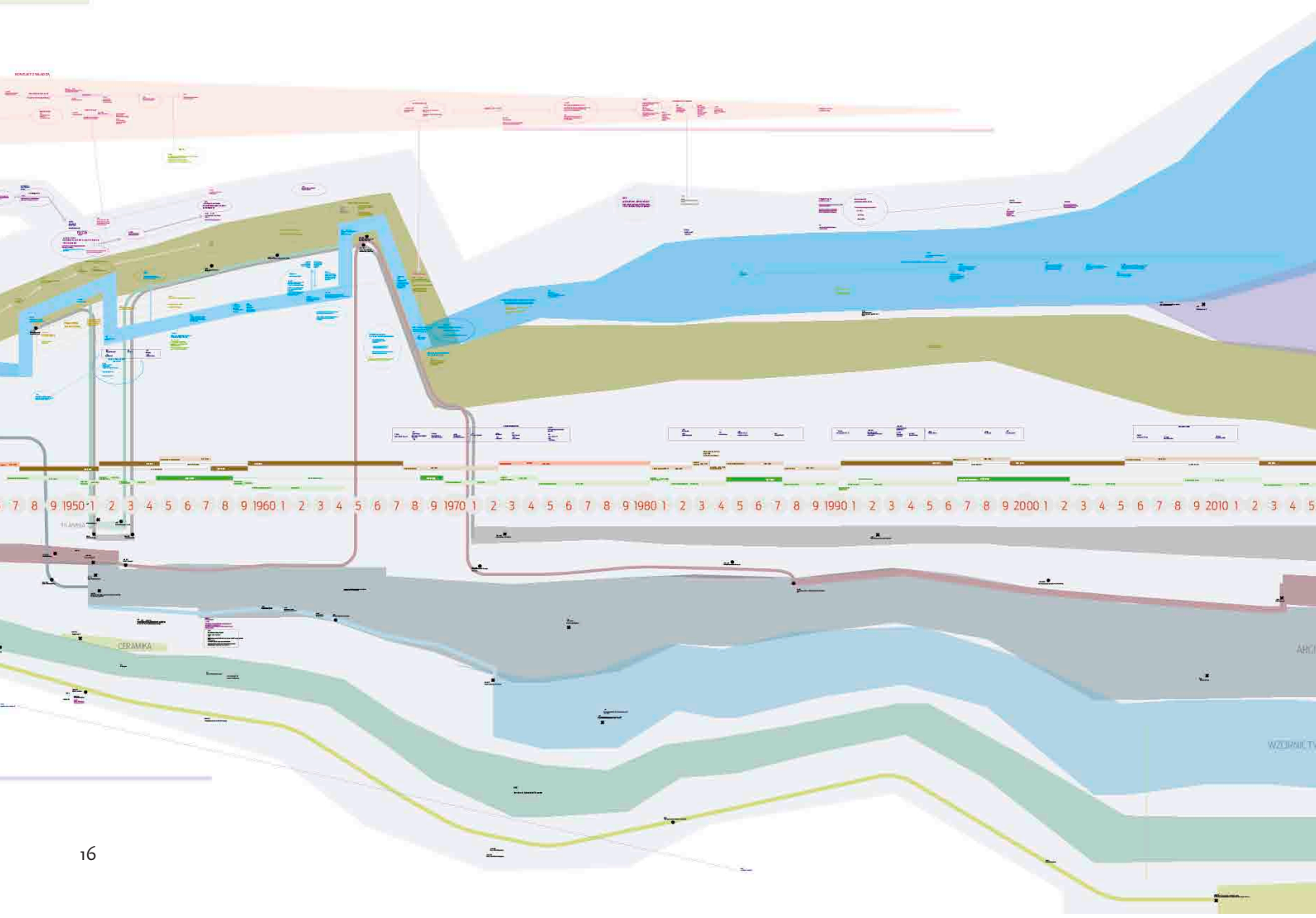
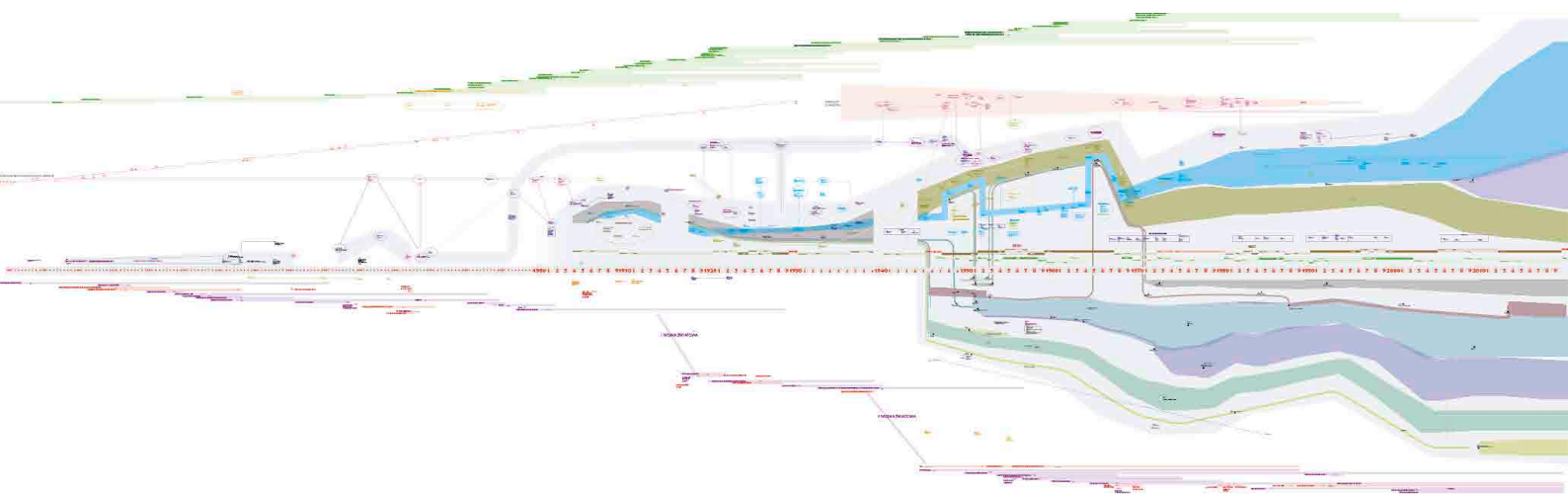
TKANINA

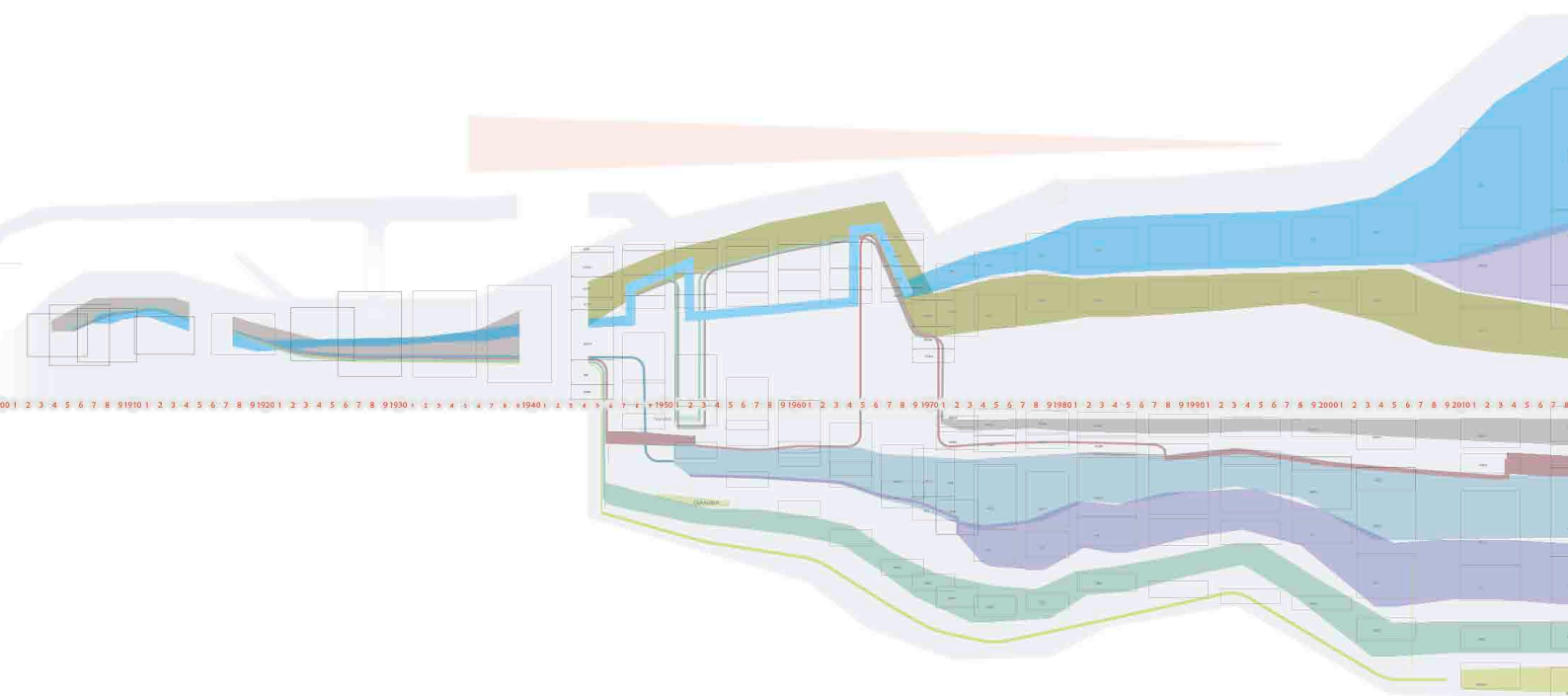

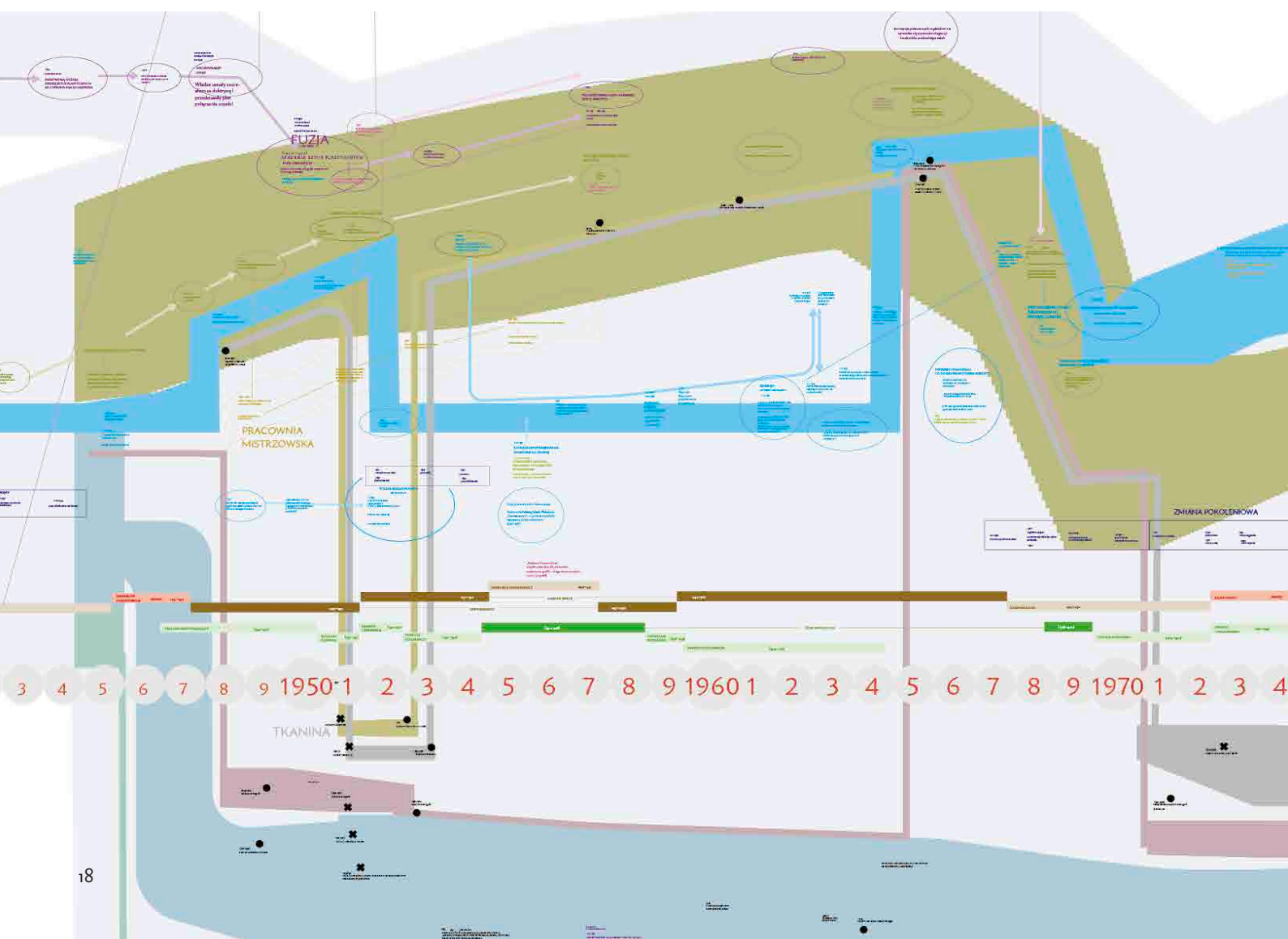
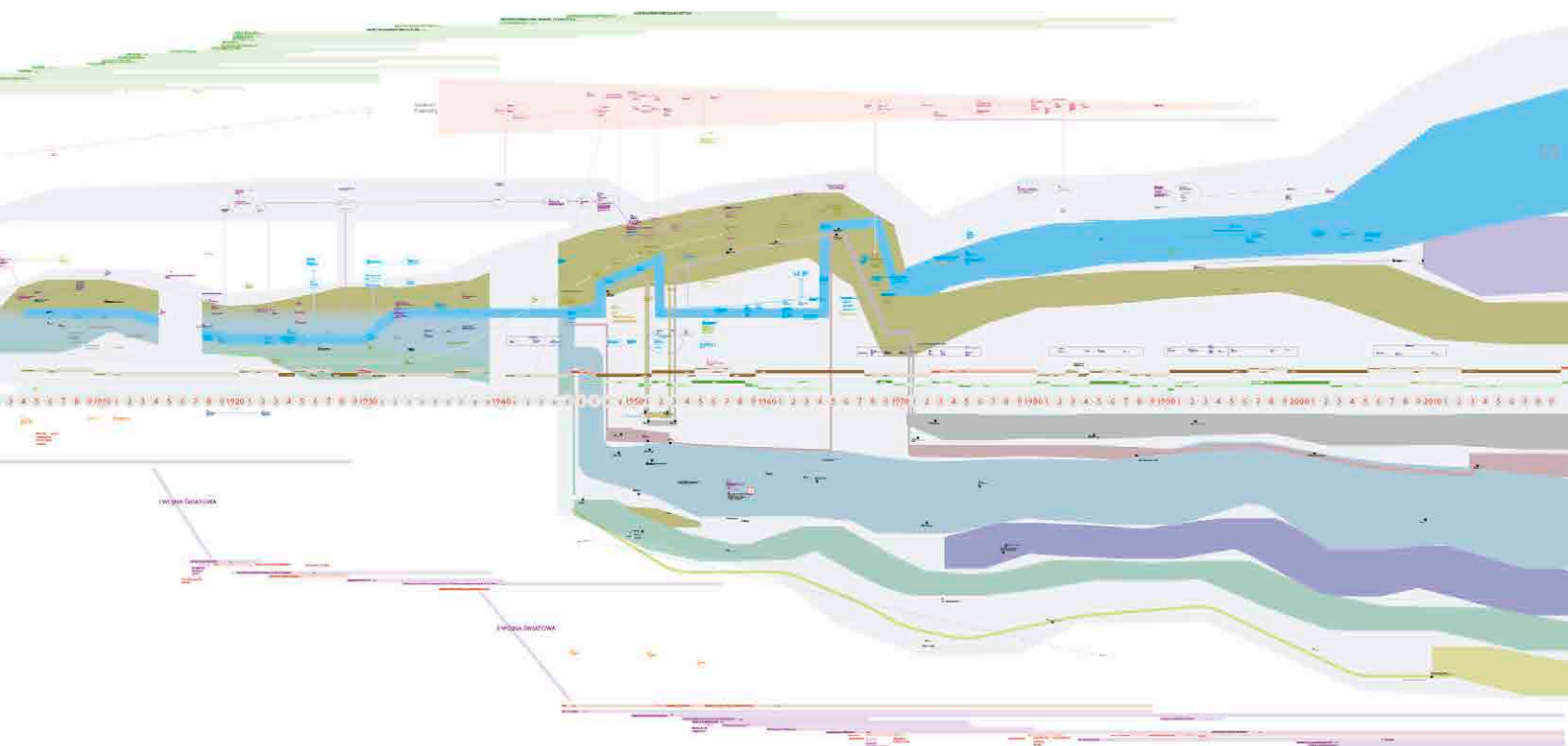

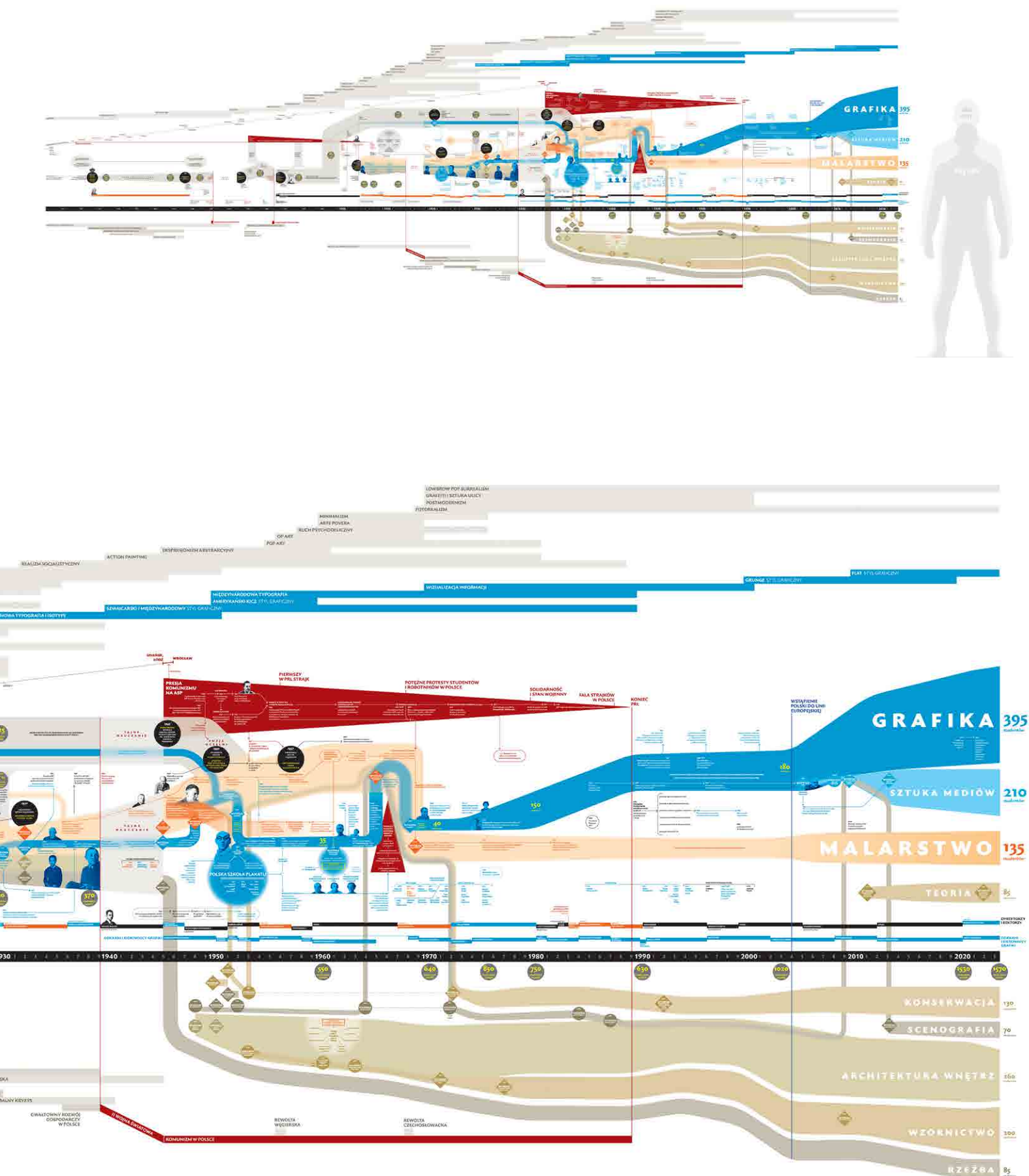

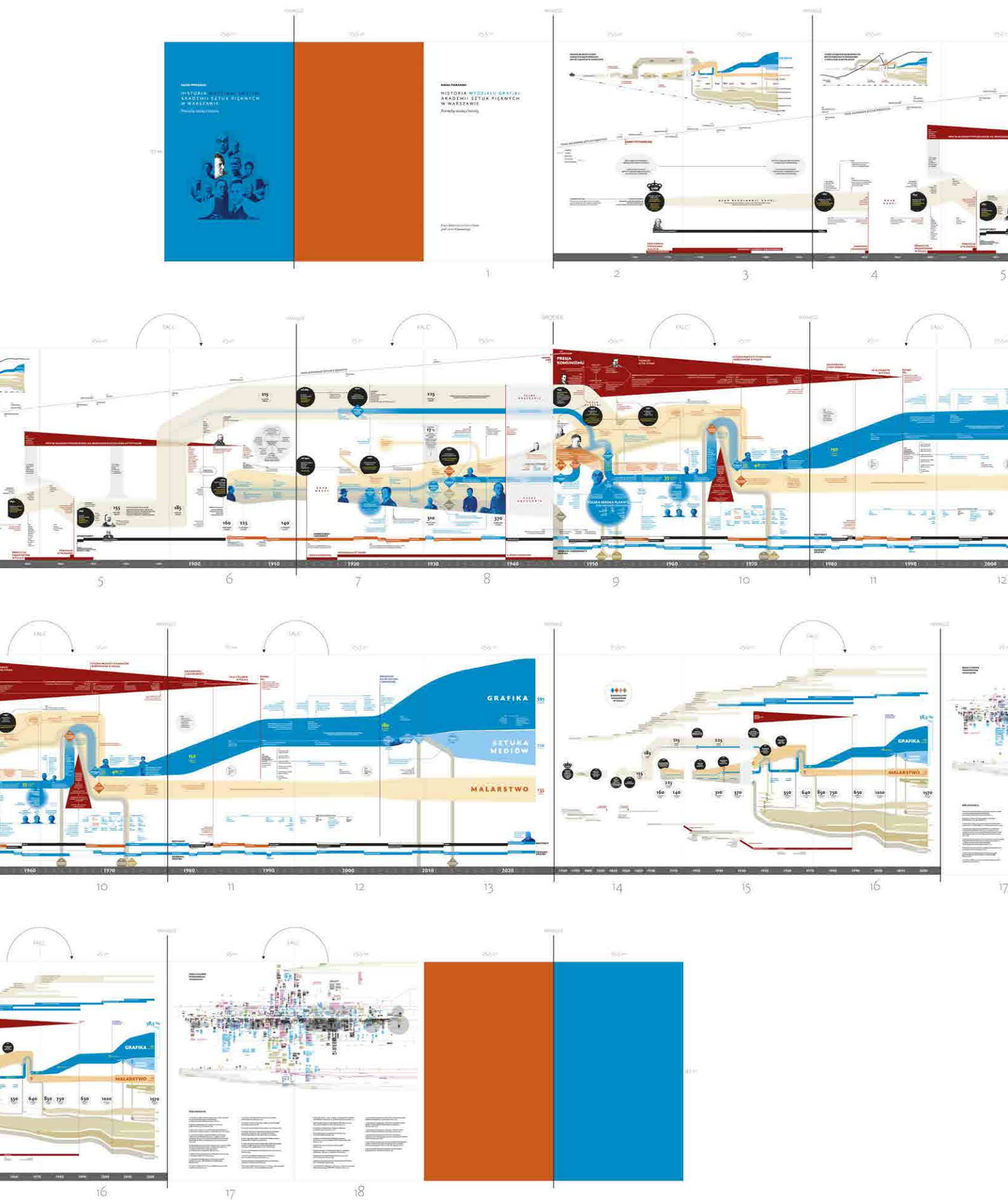

BIBLIOGRAFIA

HISTORIA

K. Bartnicka, *Początki szkolnictwa artystycznego w Polsce w czasach panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego*, w: *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, Warszawa 1966, t. 9.

K. Bartnicka, *Polskie szkolnictwo artystyczne na przełomie XVIII i XIX wieku 1764-1831*, Wrocław 1971.

A. Chiron-Mrozowska, *Cztery projekty Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie*, w: *Kronika zamkowa - roczniki*, Warszawa 2016, nr 3/69.

A. Chmielewska, *Miejska Szkoła Sztuk Zdobniczych i Malarstwa a Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie - związki personalne i artystyczno-ideowe*, w: *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo*, Toruń 2008.

A. Chmielewska, *Przyszłość sztuki w społeczeństwie masowym: poglądy i działalność Władysława Skoczylasa*, w: *Metamorfozy społeczne*, t. 4: *Kultura i społeczeństwo II Rzeczypospolitej*, red. W. Mędrzecki, A. Zawiszewska, Warszawa 2012.

A. Efland, *A History of Art Education: Intellectual and Social Currents in Teaching the Visual Arts*, Nowy Jork 1990.

A. Chmielewska, *W służbie państwa, społeczeństwa i narodu: „państwowotwórczy” artyści plastycy w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2006.

A. Grochala, *Grafika vincit: Pracownie Grafiki Warsztatowej w ASP w Warszawie*, Warszawa 2003.

A. Grochala, *Pochwała litografii: W kręgu Pracowni Litografii w ASP w Warszawie*, Warszawa 2003.

A. Grochala, P. Szymor, *Interpretacje: Tradycje warszawskiej grafiki warsztatowej*, Warszawa 2008.

M. Grońska, *Stanisław Ostoja-Chrostowski 1900-1947*, Warszawa 1986.

D. Kozielska, *Edmund Bartłomiejczyk w Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie w latach 1945-1950*, w: *Aspiracje: kwartalnik Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie*, Warszawa 2008 (lato).

K. Matul, *Jak to było możliwe?: o powstawaniu Międzynarodowego Biennale Plakatu w Warszawie*, Kraków 2015.

S. Ostoja-Chrostowski, *Zadania grafiki polskiej: wykład inauguracyjny na katedrze grafiki artystycznej w Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie dnia 4 października 1937 roku*, Warszawa 1937.

K. Piwocki, *Historia Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie 1904-1964*, Warszawa 2004.

Powinność i bunt: Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie, red. G. Kowalski, M. Sitkowska, Warszawa 2004.

J. Puciata-Pawłowska, *Dzieje Miejskiej Szkoły Sztuk Zdobniczych i Malarstwa w Warszawie*, Warszawa 1939.

W. Skoczylas, *Grafika sztuka demokracji*, w: *Ze studiów nad genezą plastyki nowoczesnej w Polsce*, red. J. Starzyński, Wrocław 1966.

W. Skoczylas, *Sztuka – szkoła – państwo*, w: *Zeszyty Naukowe Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie*, red. W. Włodarczyk, Warszawa 1984, nr 4.

Sztuka wszędzie: Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie 1904-1944, red. J. Gola, M. Sitkowska, A. Szewczyk, Warszawa 2012.

W. Tatarkiewicz, *Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie za Stanisława Augusta*, Warszawa 1916.

Warszawskie wystawy sztuk pięknych w latach 1819-1845, oprac. S. Kozakiewicz, Wrocław 1952.

W. Włodarczyk, *Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie w latach 1944-2004: 100 lat Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie*, Warszawa 2005.

W. Włodarczyk, *Lata osiemdziesiąte: sztuka młodych*, Warszawa 1990.

Wykłady inaguracyjne w Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie w latach 1923 - 1983, oprac. J. Tarkowska, Warszawa 1984.

Z dziejów Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie: 1945-1980, red. Z. Demkowska, Warszawa 1983.

Z dziejów warszawskiego szkolnictwa plastycznego XVIII-XIX wieku, red. Z. Demkowska, Warszawa 1983.

200 lat szkolnictwa artystycznego w Warszawie. Z dziejów warszawskiego szkolnictwa plastycznego XVIII - XIX w., Warszawa 1983, nr 1/4.

200 lat szkolnictwa artystycznego w Warszawie. Początki warszawskiej Szkoły Sztuk Pięknych 1904-1933, Warszawa 1983, nr 2/5.

200 lat szkolnictwa artystycznego w Warszawie. 75 lat Akademii Sztuk Pięknych, Z dziejów Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. Warszawa 1983, nr 3/6.

200 lat szkolnictwa artystycznego w Warszawie. Malarstwo i rzeźba w ASP w Warszawie w latach 1923-1980, Warszawa 1984, nr 1/7.

200 lat szkolnictwa artystycznego w Warszawie. Kształtowanie świadomości i postaw artystycznych w procesach kształtowania studentów w ASP, Warszawa 1984, nr 3/9.

200 lat szkolnictwa artystycznego w Warszawie Akademii Sztuk Pięknych. Grafika, architektura wnętrz, konserwacja dzieł sztuki, scenografia, wzornictwo przemysłowe w ASP 1923-1980, Warszawa 1984, nr 5/11.

75 lat warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych. Tendencje twórcze pedagogów, oprac. J. Białostocki, Warszawa 1980.

- P. Biecek, *Odkrywać! Ujawniać! Objasniać! Zbiór esejów o sztuce przedstawiania danych*, Warszawa 2016.
- N. Bourquin, S. Ehmann, F. van Heerden, R. Klanten, *Data Flow: Visualising Information in Graphic Design*, Berlin 2008.
- A. Cairo, *The Functional Art: An introduction to information graphics and visualization*, Berkeley 2012.
- A. Cairo, *The Truthful Art: Data, charts and maps for communication*, Berkeley 2016.
- A. Cairo, *How Charts Lie: Getting Smarter about Visual Information*, Nowy Jork 1919.
- J. Errea, *Visual Journalism: Infographics from the World's Best Newsrooms and Designers*, Berlin 2017.
- M. Grabowski, A. Zając, *Dane, informacja, wiedza – próba definicji*; publikacja cyfrowa
- Information Graphics*, red. S. Rendgen, J. Wiedemann, Kolonia 2012.
- A. Kirk, *Data visualization: A Handbook for Data Driven Design*, Glasgow 2016.
- I. Meirelles, *Design for information. An Introduction to the Histories, Theories, and Best Practices Behind Effective Information Visualizations*, Osceola 2013.
- S. Sikora, *Wizualizacja danych czy infografika?*, „2+3D” nr 57, Kraków 2015.
- E. Tufte, *Envisioning Information*, Cheshire 1990.
- E. Tufte, *The Visual Display of Quantitative Information*, Cheshire 2001.
- E. Tufte, *Visual Explanations: Images and Quantities, Evidence and Narrative*, Cheshire 1997.